

כי אתה אבינו

ערו גנרים

ההתמודדות עם מציאות רווחת כל-כך של חוטאים בעם ישראל, דווקא בעת התקרבות הגאולה, אינה פשוטה. קולות שונים קוראים להתייחסויות שונות לכך. לפנינו עיון במדרש, המנסה להוציא מקרבן קריאת כיוון להתמודדות כזו.

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן :
מאי דכתיב : "כי אתה אבינו, כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו, אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך?"¹
לעתיד לבא יאמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם: בניך חטאו לי. אמר לפניו: רבוננו של עולם – ימחו על קדושת שמך.
אמר: אימר ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בניס, אפשר דבעי רחמי עליהו. אמר ליה: בניך חטאו. אמר לפניו: רבוננו של עולם, ימחו על קדושת שמך.

אמר: לא בסבי טעמא, ולא ברדקי עצה.
אמר לו ליצחק: בניך חטאו לי. אמר לפניו: רבוננו של עולם, בני ולא בניך? בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע, קראת להם בני בכורי, עכשיו בני ולא בניך? ועוד, כמה חטאו? כמה שנותיו של אדם – שבעים שנה. דל עשרין דלא ענשת עליהו – פשו להו חמשין. דל עשרין וחמשה דלילוחא – פשו להו עשרין וחמשה. דל תרתי סרי ופלגא, דצלויי ומיכל ודכית הכסא – פשו להו תרתי סרי ופלגא. אם אתה סובל את כולם – מוטב, ואם לאו – פלגא עלי ופלגא עליך. ואם תמצא לומר כולם עלי – הא קריבית נפשי קמך.

פתחו ואמרו: (כי) אתה אבינו. אמר להם יצחק: עד שאתם מקלסין לי – קלסו להקדוש ברוך הוא, ומחוי להו יצחק הקדוש ברוך הוא בעינייהו. מיד נשאו עיניהם למרום ואומרים: אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך.

מסכת שבת פט ע"ב

הקדמה

אגדות ומדרשים רבים שבדברי תז"ל לא ניתנו להידרש כפשוטם. לא רק דברים שהשכל מרחיקם, כאגדות רבה בר בר חנה² ודומותיהן, אלא גם סיפורים שאינם עדות ישירה של המספר, כמו סדרת סיפורי רבי יהושע בן לוי ואמוראים נוספים, העוסקים ב'שעה שעלה משה למרום'³, לקבלת התורה. ודאי שריב"ל לא עלה והתגבב אחרי משה לשם, כדי לתעד זאת לדורות. כך גם הסיפור בו אנו עוסקים: ודאי שאין כאן חיווי העתיד כפי שיתרחש בפועל. קל וחומר שאין פה דר'שיח של ממש עם הקב"ה, וכל המדרשים הללו הם 'משל וחידה', כדברי הרמב"ם בהקדמה לפרק חלק⁴.

הרוצה בתשובה

על כן, כך עלינו להביץ את המדרש שלפנינו: לעתיד לבוא – כאשר מגיע זמן הגאולה, כאשר כביכול 'לא יכול' ה' יתברך לשאת את ריחוקו מבניו, את הקריעה שבמציאות העולם הנפרד, ומחליט לגאול את העולם ולהביאו ליום בו יאמר העולם כולו "הנה א-להינו זה, קיינו לו ויושיענו"⁵, הוא נתן כביכול במצוקה. אמנם הוא רוצה להביאנו חדריו, אולם אנו – טינפנו את רגלינו, מעשינו הרעים עומדים כחיץ בינינו ובינו, לא רק מטעמי שכר ועונש, אלא גם מפני המובן העמוק של הדברים – מפני שכדי לשוב אליו, עלינו לרצות בכך, לעזוב דרך רשע ולהפנות מבטנו וליכנו כלפי מעלה. שהרי נדרשת ונתשקת כאן תשובה של געגועים הדדיים, ולא 'כפיית הר כגיגית' של גאולה בלא פנייתנו אל ה'.

מי שטעה בדרכו, ולא יודע כיצד ישוב לדרך הישר – ישוב לתחילת דרכו, ויבחן משם את צעדיו, כדי לגלות היכן שגה. גם הקב"ה בבואו להשיב את ישראל בתשובה, פונה תחילה אל אבות האומה, אל ראשית הדרך. 'שלשה שותפים הן באדם: הקב"ה, אביו ואמו'⁶. ה' יתברך פונה אל האבות, שותפיו ליצירת ישראל, כדי לנסות ולתקן יחדיו את אשר עוות.

שובו אל אברהם אביכם

ראשון לכולם – אברהם. אברהם, שמידתו חסד, עסק כל ימיו בקירוב רחוקים, ואף בעיר הרשע הגדולה בהיסטוריה, ניסה למצוא את הצדיקים. לכאורה אין מתאים ממנו ללמד זכות על בניו.

2. בבא בתרא עג ע"א ואילך

3. שבת פז ע"ב

4. אות ב

5. ישעיה כה ט. ועיין תענית לא ע"א.

6. קידושין ל ע"ב

אולם תשובתו של אברהם הפוכה לחלוטין ומתמיהה – 'ימחו על קדושת שמך'!

אמנם, במבט שני נמצא, כי אברהם אינו מסנגר אף פעם על הרשעים עצמם. גם בעמידתו המפורסמת להתפלל על סדום, הוא מחפש את הצדיקים הגדולים, גדולים עד כדי כך שיוכלו להציל את בני מקומם, ולו לפחות כרך אחד.⁷ אין בדבריו אמון ביכולתם של הרשעים עצמם לשוב, ועבודתו היא ב'סור מרע', ולא בתיקונו. גם כאשר רועי לוט גוזלים את מרעה אנשי כנען,⁸ אברהם לא יכול לשאת את השותפות, ומציע ללוט להיפרד. כל חייו של אברהם הם 'מעבר מזה'⁹, רגיל לעמוד מול הרשעים ולקדש שם שמים כנגד מציאות החוטאים.¹⁰

מעט יותר בעומק, יש לומר שכל התחלה מוכרחה להיות מלווה ב'סור מרע' שכזה, המונע כל אפשרות של חיבור עם רשע. כשיוצאים ממצרים, אומרים חסידים, יש לצאת בחיפזון!¹¹ כדי שלא לטשטש את הגבול הברור בין 'הטובים' ו'הרעים'. אברהם, המכיל רק את הגרעין הראשוני של עם ישראל, חש צורך לשמור עליו מכל משמר, ולהסיר ממנו כל עשב שוטה וכל שורש פורה ראש ולענה.

בעת 'יאמר ליעקב

על כן באה הפנייה הבאה דווקא ליעקב. יעקב אבינו, על שמו נקרא עם ישראל, הוא הראשון שנפגש עם מציאות של 'כלל-ישראלי', עם עשרה מישראל – בניו. כגרעין ראשון של צבור ישראלי, מן הסתם הופיע בהם בגרעיניותו גם היסוד לדרשה המפורסמת, שציבור הוא ראשית־יתבות צדיקים, בינוניים ורשעים¹². יעקב שראה את בניו חוטאים – ושבים בתשובה שלמה, עד כדי לומר

7. כפי שמובא שם כרש"י על-פי המדרש, שיחשבתנאותו של אברהם באה על מנת למצוא עשרה צדיקים לעיר, וההפחתה במספר הצדיקים, מחייבת הכרה ברשעתם של יושבי חלק מהערים ובצורך למחותם. נראה כי אברהם לא מניח אפשרות של צדיק החי בין הרשעים, אלא בחברת צדיקים, ולו מצומצמת. לכן גם את רועי לוט הפריד מרועיו, כנ"ל.

8. בראשית רבה פרשה מא ד"ה ה

9. שם

10. הרחקת לוט מעידה כאלף עדים לענייננו: מי שבא מרחוק – אברהם מקרבו בשמחה. אולם מי שמכיר ויודע את דרכי עבודת ה' ובכל זאת חוטא – זאת לא יכול אברהם לשאת, והוא מוכן למחותו על קדושת שמו. רק את לוט עצמו, כשכבר אינו נושא באחריות לפשעי רועיו, מציל אברהם (במלחמת ארבעת המלכים את החמישה).

11. צדקת הצדיק א

12. כמובן, כבכל המאמר, גם בדברינו אלה אין חס ושלום כוונה להתייחס לבני יעקב כ'רשעים'. קטנם עבה ממחננו, ואין לנו תפיסה במעלתם הגדולה. עם זאת, כחלק מלימודנו מהם, והכסתנו אל צור הוצננו, נביט גם בביקורת הנמתחת עליהם על-ידי יעקב, ועל-ידי חז"ל, ומתוך כך נתבונן בהתמודדותו של יעקב עם מציאות החטא של בניו.

לו: 'כשם שאין בלבך אלא אחד, כך אין בליבנו אלא אחד'¹³, שראה את יהודה 'מקים עולה של תשובה', ודאי יעורר רחמים על בניו.

מי נתן למשיחה – יעקב

אולם גם ההתבוננות בפרטי המעשים של יעקב, תראה שאין בדרכו מחילה לחוטאים וניסיון להשיבם, אלא קבלתם רק אחר ששבו בתשובה. יעקב כועס על בניו שלא הולכים בדרכו וגוער בהם מייד, ואף זוכר להם זאת ביום צוותו לבניו, בכרכתו. כך על שמעון ולוי במעשה שכס ועצת הפגיעה ביוסף, וכך לראובן שחילל יצועו¹⁴. יעקב שהתמודד עם לבן הארמי ועם עשו הרשע, יודע כי הסר מדרך ה' עלול להיות גרוע משאר גויים, ועל כן מי ששייך לבית אברהם וגונב תרפים – 'לא יחיה נגד אחינו'¹⁵. בניית העם, כשהוא כבר כללי, כשישנה בו השראת שכינה של עשרה מישראל¹⁶, צריכה לשמור על כבוד השכינה ועל קידוש ה' ביתר שאת, ואין מקום לגילויי חטא בכלל ישראל¹⁷.

זקן ונער לא יחון

"אמר: לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה". תכונה משותפת יש באופיים של זקנים ושל ילדים, והיא – העקשנות. גם הילד החש כי המקרה המיוחד שלו לא קרה אף פעם בעבר, וגם הזקן שמשוכנע כי ראה בימי חייו הכל, מסיקים מכך אותה מסקנה – כולם טועים. אלף טענות וראיות לא יזיזו אותם מעמדתם, כי אין איש שמבין כמוהם. הזקן כלל לא יטרף לנמק את דבריו, והילד לא יביט על כל מערכת השיקולים הנתונה. אולם שניהם לא יטו אוזן לשמוע את היפך דבריהם, שניהם לא יפתחו פתח לחרטה ולתשובה. כל מהותה של התשובה היא האמון ביכולת להפוך את המציאות על פניה, ולוותר על העמדה הנוכחית של האדם לקראת מציאות חדשה¹⁸.

13. פסחים נו ע"א

14. בראשית מט א"ז. לעומתם בברכת יהודה, ששב והתחרט על מעשיו, לא נזכרת ביקורת.

15. בראשית לא לב. תז"ל דורשים שבשל כך לא חייתה רחל אחר לידת בנימין, מפני קללת יעקב (יש להתבונן גם בכך, שדווקא רחל, שאומרת שנחשבה כנוכרייה ללבן אביה, עדיין אכפת לה ממנו, עד כדי סיכון אישי על-מנת להפריש אותו מעבודה זרה, גם כאשר היא עוזבת את ביתו לצמיתות. אכן, גם היא בין המעוררים רחמים לפני ה' יתברך בצאת ישראל לגלות, ובצורה דומה לנאמר להלן על יצחק – גם היא מזכירה לקב"ה את היות ישראל בנים – ומתוך כך חביבים ואהובים לפניו. במדרש איכה מתואר כיצד האבות והאימהות מנסים לעורר רחמי ה' על ישראל, ודווקא על ידי רחל ניחם ה' וגואל את ישראל. ואכמ"ל).

16. 'כל בי עשרה שכינתא שריא' (סנהדרין לט ע"א).

17. גם במדרש דלעיל חשש יעקב שמא הסתלקות השכינה ממנו נובעת מפגם האמונה של בניו – של כלל ישראל.

18. עיין אורות התשובה ה ה

כי ביצחק יקרא לך זרע

דווקא מפני ההכרה הזו פונה ה' ליצחק. עד עתה היה נראה, כי התכונה המאפיינת את האדם בעבודתו היא שתנחה אותו בתשובתו. על כן פנה ה' לאברהם – 'מארי דחסד', או ליעקב איש הרחמים. יצחק שמידתו גבורה, והיחס בינו ובין ה' המעיד על אופן עבודתו מכונה 'פחד יצחק', לא נתפס כמי שיעורר רחמים על ישראל, אלא דווקא ידקדק על מידת הדין כחוט השערה.

אולם כאן ניכרת לראשונה מעלתה הפנימית של הגבורה: לעומת ה'סבי ודרדקי, יצחק איש הגבורה אינו 'נעול' על שום דבר, ודקדקנותו נובעת מתוך הכשרה לעמל ארוך ומפורט, שלא נעצר עד שיגיע לביטחון האמת. מידת הדין מדקדקת לא רק עד האמת, אלא עד האמת-לאמתה, המגלה סודות שלא נראו ממבט ראשון, ומי שיכול לחפור עוד באר ועוד באר עד שיגיע לרחובות, יודע לא להתייאש ממה שנראה כרע על פני השטח. הגבורה במובן זה היא ההתגברות. לא הצמצום אלא דווקא כוח ההוספה וההעמקה. זוהי 'גבורת גבורות'¹⁹, היכולת לכבוש את הרצון להעניש את החוטאים, כדי לפתוח להם דלת לתשובה.

ויעתר יצחק לה'

על פסוק זה שבכותרת, דרשו חז"ל 'אמר רבי יצחק: למה נמשלה תפילתן של צדיקים כעתר? מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום, כך תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות'²⁰. יצחק יודע, שראש לכל עליו 'להעביר את הכדור למגרש הנגדי'. אין לדרן בשאלה מתוך הפיסה שישראל הם בני יצחק, אלא לגלגל את האשמה לפתחו של ה' יתברך, ולקבוע כי בניו הם החוטאים.

יותר מכך: יש לטעון לפני הקב"ה לא רק כי אלה הם בניו, אלא להזכירו זמנים יפים, וכביכול לעורר געגועים ליחוויות הנעימות מהעבר, כמעמד הר סיני – הרגע השלם ביותר בקשר בין ה' וישראל. כעת, כשמדובר בבניו של הקב"ה,

19. יומא טז ע"ב:

'אתא משה, אמר: האל הגדול הגבור והנורא... אתא דניאל, אמר: נכרים משתעבדים בבניו, איה גבורותיו? לא אמר 'גבור'. אתו איגהו ואמרו: אדרכה, זו היא גבורת גבורתו שכובש את יצור, שנותן ארך אפים לרשעים... ורבנן (ירמיה ודניאל) היכי עבדי הכי ועקר תקנתא דמשה?! אמר רבי אלעזר: מתוך שיודעין בהקדוש ברוך הוא שאמיתי הוא, לפיכך לא כיזבו בו.'

מכאן, שבגבורה טמונה ההתגברות שכיכולת להאריך אף, כפי שכתבנו, וכן שאין זו מדרגה שייכת לכל אחד. ירמיה ודניאל, שלא יכלו לשאת את בזיון ישראל, דקדקו על האמת, ולא אמרו 'גבור' או 'נורא', ורק אנשי כנסת הגדולה, שראו את תפארת בית המקדש השני מתחילה ופורחת מתוך הגלות, חזרו ותיקנו לאומרם. ועיין אגרות ראייה ג אגרת תשנ"ג:

לא חלישות כה הוא זה, מה שישועתם של ישראל היא קמעא קמעא, כי אם גבורת גבורות, כבירויות עליונה המקפת כל וממלאה את הכל.

20. יבמות טז ע"א

ודאי שהוא יבוא להפך בזכותם, וקל וחומר שישמע ויסכים ללימוד הזכות של יצחק.

ואת בריתי אקים את יצחק

תזכורת נוספת משתמעת בין השורות מאיזכור מעמד הר סיני, והיא הברית. יצחק, היהודי הראשון שנימול כמצוות ה', ביום השמיני, יודע כי מי שנקשר בברית עם ה', לעולם ישאר קשור ולא יינתק. מי שעמד בהר סיני, ובא עם כולם בברית יחד, באמירת נעשה ונשמע, לעולם יהיה בן לפני ה', ולפיכך מוחה יצחק – 'בני' ולא בניך?!

עתה עובר יצחק, כשמו כן הוא, 'לצחוק' מכל חיי העולם הזה. כמו עורך דין ממולח, הוא טוען כי לא ייתכן שישראל חטאו כל-יך הרבה, משום שעל רוב חייהם אפשר למצוא להם 'אליבי'...

נער ישראל ואהבהו

ביתר פירוט: הלא כל ימי שנותינו 70 שנה, ובכך – 20 שנה ראשונות אין עונשים עליהם. כל זמן שהאדם עושה מעשיו מתוך מגושמות ילדותית, שנכשלת משום שאינה יכולה להיוהר מספיק, אין לכעוס עליו על כך. גם כאשר האדם גדל מעט, בשנות הנעורים, כל מעשיו נעשים מתוך אידיאליזם, מתוך התלהבות נעורים, וגם אם נעשו חטאים, ודאי שהכוונה הייתה טובה. ממילא, מחשבה טובה, הקב"ה מצרפה למעשה²¹, לשון צירוף וזיכוך. מתוך המעשים הפסולים, תעלה לאחר הסרת הסיגים המחשבה הטובה, וחשיבותה וערכה יהיו באין ערוך. ודאי שעל כך, בפרט במבט עתידי, יינתן שכר ולא עונש. גם דור המדבר, שלמראית עין חטא שוב ושוב בחטאים חמורים וקשים, אולי יותר מכל חטא ציבורי אחר שידענו בתולדותינו, נזכר כ'חסד נעוריה', לכתך אחרי במדבר²². כביכול במבחן התוצאה ניכר, כי לא היו ראויים לגאולה בשום דור יותר מישראל שכאותו הדור²³.

ויאר את הלילה

הלאה. עשרים וחמש שנים, או למעשה חצי מכל שנה שנשארה, הם הלילות. גם בלילה ישנן שתי פנים: עיקרו של הלילה ניתן לשינה. מציאותו העיקרית של

21. קידושין מ"א

22. ידמיהו ב ב

23. עיין צדקת הצדיק, אות צה, שם משווה ר' צדוק בין שלשה דורות: דור המבול – דור חטאת נעורים, דור המדבר – דור חסד נעורים, ודור משיח, עליו נאמר "תתחדש כנשר נעוריהם". ר' צדוק מאריך לבאר, כי שלשה דורות אלו הם אותן נשמות ממש, בשלשה גלגולים-גילויים: יצר הרע, יצר הטוב והקומה השלמה שתבוא, המכילה את כל הכוח הקמאי של דור המבול, עם הבחירה להפנותו לטוב שבדור המדבר.

הלילה, היא השקיעה אל תהום הלא מודע, אל מקום בו אדם נעשה כגולם, שאינו יודע בין ימינו לשמאלו. על מעשים שנעשו 'מתוך שינה', אומר יצחק כביכול, אין להעניש, משום שהעונש העיקרי כבר בא מיניה וביה, בשינה עצמה, שהיא אחד משישים במיתה²⁴, ומה לך עונש קשה מזה – טעם מיתה עוד בחיים? רק כמציאות עתידית, בה גם אור הלבנה יהיה כאור החמה, ולעת ערב יהיה אור, לא ייפלו עוד ישראל בחטאים הנובעים מחשכת הלילה המסתירה את גילוי ה', בעולם הזה הדומה ללילה²⁵.

בחלום אדבר בו

מן הקוטב הנגדי לחלוטין, ניכר הלילה על-ידי החלום. החלום, הרי הוא אחד משישים בנבואה²⁶, וממילא הוא מגלה את טבעו הנוסף של האדם, שלא ניכר בחלקו המודע. אם השינה הממיתה תושפת את התת-מודע שבאדם, הרי בכוחו של החלום לחשוף את העל-מודע שבו, ולהעלותו לעולמות עליונים, ולגילוי עמוק של קשר מיוחד וקרבה בלתי רגילה עם ה'. שוב, ממילא, אין זה ראוי לעונש, אלא לשכר. כל מה שמנחה את ישראל הוא השאיפה כלפי מעלה, וגם אם 'אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים'²⁷, ומכאן נובעות גם הטעויות, ודאי ששורשו טוב. ממבט של 'לעתיד לבוא', ימים בהם 'היינו כחולמים', אין כאן חטא כלל.

בינו שנות דור ודור

נתורו עשרים וחמש שנה – בערך שנות דור. כביכול, אומר יצחק, הרי אין מענישים על חטאי דורות קודמים, אלא אם כן אוחזים מעשי אבותיהם בידיהם²⁸. וכאן ודאי שלא מדובר בשאחזים מעשי אבותיהם, שהרי האבות כשרים היו, אליהם פונים כדי שישנגרו! על כן, אם עלינו לבחון את המציאות 'כאן ועכשיו', הבה נבחן את חיי היום יום על סדרם.

חצי מזמן זה – שתיים עשרה שנים ומחצה – נתונים לאכילה ושתייה, לבית הכיסא, ולתפילה.

אדם מועד לעולם

שוב, אם כן, נוכל לחלק את ההתבוננות לשני חלקים: מה שנוגע לאכילה ושתייה ובית הכיסא, הרי זה סדר החיים הרגיל, שמועד מעצם טבעו לנפילה. 'אמר רבי יצחק: אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: אם יהיו חטאיכם כשנים

24. ברכות נז ע"ב

25. פסחים ב ע"ב

26. ברכות שם

27. שם נה ע"ב

28. סנהדרין כז ע"ב

הללו שסדרות ובאות מששת ימי בראשית ועד עכשיו – כשלא ילבינו²⁹. דרך הטבע היא, שהארם מועד לחטוא, וכבר בבריאת העולם נברא גם החטא – שאירע בתוך ששת ימי הבריאה³⁰. אפשר לדרוש זאת מתוך אותן דוגמאות שמזכיר המדרש: כשם שהאכילה והשתייה מחזקות את הגוף ובונות אותו, כך הן גם הגורמות לו להדקק לבית הכסא לאחר מכן. אף שאין זה נעים ונוח, בכל זאת לא יעלה על הדעת לוותר על כך בשום מחיר כמעט³¹. כך גם החטאים והנפילות, יש בהם כאלה שהם הכרח בסדר העולם, ואי אפשר לנו בלעדיהם.

29. שבת פט ע"ב. אולי לא בכדי מופיע מדרש זה מיד לפני המדרש בו אנו עוסקים.

30. סנהדרין לח ע"ב:

אמר רבי יוחנן בר חנינא: שתיים עשרה שעות הוי היום; שעה ראשונה – הוצבר עפרו, שניה – נעשה גולם, שלישית – נמתחו אבריו, רביעית – נזקה בו נשמה, חמישית – עפר על רגליו, ששית – קרא שמות, שביעית נדרווגה לו חוה, שמינית – עלו למיטה שנים וירדו ארבעה, תשיעית – נצטווה שלא לאכול מן האילן, עשירית – סרה, אחת עשרה – נידון, שתיים עשרה – נטרד והלך לו.

ביאור רחב לסוגיה זו, נמצא בספר מציץ מן התרכים, במאמר 'חינם נמכרתם ולא בכסף תיגאלו', הערה מס' 4.

31. אמנם מצאנו דור שלא נזקק לכך, והוא דור המדבר, ואוכלי המן הנבלע בעצמות כולו (עיין יומא עה ע"ב, ובדרשה אחרת גם ילקוט שמעוני במדבר כא). אולם היא הנותרת, שעיקרה של תורה הוא דיוקא לבאי ארץ כנען, הניתקים מענני הכבוד ובאים לארץ. לא בכדי, יצחק הוא האב היחיד שאנו מוצאים בו וריעה וקצירה, ורק לו מורה הקב"ה שלא לצאת מהארץ. מתוך כך נובע דבר נוסף: יצחק הזורע והמתוובר לארץ, כביכול עומד יותר מכל האבות "על קרקע מוצקה" ומעו להתעמת עם ה', מתוך ביטחונו זה. כביכול הקשר שלו לארץ יותר מאחרים, גורם לו להיות בטוח בכך ש"הארץ נתן לבני אדם", גם כמובן הרוחני – ההבנת כי יש לתת מקום לכוחות הארציים החוליים, גם אם השיחה פחות ניכרת בהם, וה'שדה' יותר – השדה בו עשו צד, אולם ליצחק הוא מקום השיחה – מפגש שהוא מצד אחד קרוב מאוד, ומעיד על גינחות, ומאידך כמעט 'אגבי' ואקראי, וכביכול אינו נובע מהכנה לעמוד לפני ה'. כאשר רבקה מצליחה לגרום ליעקב – הצדיק – לנצל את כוחות ה'שדה', מתפעם יצחק מאוד ומריח בכך את גן העדן, מקום התיקון השלם – השדה אשר ברכו ה'.

על כן הוא יכול לאהוב גם את עשו, ולרצות לכרך גם אותו מטל השמים ומשמני הארץ (ועיין על כך עוד בעין אי"ה למסכת שבת, כרך ב, עמוד 112, ביחס לדברי הגמרא על הפסוק 'שמה בחור בילדותך'). חיווק לדברינו מכיוון אחר, ניתן למצוא בדברי תנא דבי אליהו רבה פרשה טז: "...וכן היתה שמחה לשלשה דברים הללו: מלאך המות, ויצר הרע, וישיבת בית הכסא. אמר לי: רבי, מפני מה את שמח במלאך המות? אמרתי לו: בני, אלמלי מלאך המות מה אנחנו עושין לאבינו שבשמים? צא למד מעשרה דורות הראשונים שהשפיע לחן הקדוש ברוך הוא טובה מעין העולם הבא ועמדו להחריב את כל העולם כולו. אמר לי: מפני מה את שמח ביצר הרע? אמרתי לו: בני, אלמלי יצר הרע כל אותו כבוד לישראל מגין?... אמר לי: רבי, ישיבת בית הכסא מה ענין? אמרתי לו: עתיד הקדוש ברוך הוא לפדות את ישראל מבין האומות, ויביא להן ימות המשיח וימות הגאולה, ויהיו שלשה דברים הללו נטולין מהן לעולם... אולי ניתן לומר מכאן, כי במשל גס, מה שבית הכסא לגוף, יצר הרע לנפש (מובן כי אין בכוחנו לרמוז כי אדם מוכרח לחטוא ורצוי כי יחטא, ח"ו. כל המדרש הזה הוא מנקודת מבט של ידיעת ה', של העתיד לבוא, ולא כהמלצה בצומת הדרכים של הבחירה האנושית. ביאור ארוך על כך נמצא, שוב, בדברי ר' צדוק,

'... בתפילה ונזכר שהוא טמא – לא יפסיק'

הצד השני, אולי הקוטבי לזה, הוא התפילה. התפילה היא המקום שבו אדם עומד כל הזמן במודע לפני ה', ומביא לפניו את כל חוויותיו ושאיפותיו, מאוויו ומחשבותיו. חסידים אמרו, כי 'תפילה עושה מחצה'³², כלומר, בתפילה נעשה האדם חצוי, חציו אנושי וחציו א־להי. חציו שרוי בענייני עולם הזה, שהרי על עסקי עולם הזה אנו מתפללים, על הרפואה ועל הפרנסה, וחציו עומד לפני ה', שכל העולם לפניו כלא נחשב, ומי יאמר לו מה יעשה³³. אשר על כן, נוטה האדם להתבלבל, ולחשוב כי אם כאשר הוא מתפלל על צרכי חוליו, ומזכיר את עסקיו דיבוריו קודש, אזי גם בעסקי העולם הזה גופא שרוי הקודש.

לא במעשים באנו לפניך

מעיון בשני הקווים שהעלינו בדברי 'יצחק, עולה תכונה אחת משותפת ומהותית בשניהם: גם בילדותיות הנוטה למגושמות, בשינה הממיתה, וגם בחלומות הנבואה ובכוננה הטובה של ימי נעורים, העיקר הוא לא המעשה, אלא רווקא הסבילות, הנפעלות.

רבות מדובר על כך שיצחק הוא האב 'הסביל', שעיקר פעילותו היא דווקא בנפעלות, בהתבוננות במציאות והליכה בעקבותיה³⁴. יצחק מגלה בכך את יסוד חייו, את גילוי דרכו המיוחדת, שמתוכה ועל-ידיה הוא מלמד זכות על ישראל. אותה תכונה שהיא עצם חייו, היא היא הסנגוריה אותה הוא מוצא בישראל: הקב"ה הלא הוא פועל ועושה, יוצר ובורא, וכל רצונו היה בוולת שיגלה את הפכו, שיהיה נפעל ונזקק, פונה ונמשך אחריו. ואם כך, כל אותם דברים שמידו

בספר צדקת הצדיק אות מ, בעקבות דברי הרמב"ן על שילוח השעיר לעזאזל, עיין שם, וכן עוד בדברינו בהמשך).

32. ויקרא רבה פרשה י (שם נזכר הביטוי במובן זה, שחציה של התפילה מתקבלת, כתפילת משה על אהרן שלא ימותו בניו, שהועילה לשניים מארבעת בניו).

33. בשם ר' פנחס מקוריץ אומרים, כי כל דבר שבכפירה, יש כנגדו כוח גם בקדושה, שהרי גם את זה לעומת זה עשה הא־להים. אם כן, שואל ר' פנחס, איפה מצינו כפירה ממש, שהיא בקדושה? הווי אומר, בתפילה (וכן בצדקה). הקב"ה ברא מציאות כלשהי, ומה לך לרצות לשנותה? אם לא שנצטוונו להתפלל, אי אפשר להעז פנים כך לפני מי שאמר והיה העולם – ולומר לו: דווקא כך ולא אחרת! מכאן שהתפילה היא דבר 'לא הגיוני', וממילא מסוכן: 'שלש עבירות אין אדם ניצול מהן בכל יום... ועיון תפילה' (כבא בתרא קסד ע"ב). מאידך, 'דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקין קיימת לו לעולם הבא, ואלו הן: ...עיון תפילה!'

34. בשלושה צמתים מרכזיים בחיי יצחק נמצא את נפעלותו: בעקידה – בגבורתו להיות מוקרב על-ידי אביו, בשידוכו על-ידי העבר, וכן כשהוא ממתין למטעמי בניו, ומסכים בדיעבד לברכות שנתן ליעקב כלי ידיעתו – 'גם ברוך יהיה'. באופן כללי, יצחק כעיוור מוכרח להיות מובל על-ידי אחרים, להפוך רק במקום שכבר נחפר וכד'. עוד בנושא 'נפעלותו' של יצחק נמצא באריכות בשיחות הרב צבי יהודה לספר בראשית, פרשות חיי שרה, תולדות ויצא. עיין שם באריכות ומצא שרב הדומה (ורב השונה) בין דברינו לנאמר שם.

באו לנו, הם מעלתנו וזכותנו, והם מילוי רצונו הפנימי האמיתי של ה' יתברך
בבריאת העולם.

השישית – שיש בו יצר הרע³⁵

גותרו שתיים עשרה וחצי שנים. פטור בלא כלום אי אפשר, שהלא 'אדם אין
צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא'³⁶. יצר הרע שבלב האדם גם הוא 'חובע
את חלקו', וישנן גם עבירות עליהן ראוי להעניש את האדם. אולם, אומר יצחק,
הלא 'ימי שנותנינו בהם שבעים שנה', לפי חשבון זה שעשינו, ואם בגבורות – לפי
מידתו של יצחק, מידת הגבורה – שמונים שנה, ובממצע שבעים וחמש שנים.
מתוך שנים אלו, הלא סכום השנים שנשארו, שתיים עשרה וחצי, הוא בדיוק
שישית, ועל שישית הלא מוחלים בדין ולא מחזירים אותו³⁷. על כן, "אם אתה
סובל הכל, מוטב". זהו בדיוק המקום בו ניתן מקום לאותה 'סבילות' לא פעילה,
המקשיבה למציאות ופועלת לפי ההתפתחויות, ואם הייתה טעות קטנה כזו בדין,
אין לערער על כך, אלא 'ליישר' את הדין לפי המצב הנתון.

"...היה מציל – נוטל מחצה ונותן מחצה"

'ואם לאו – פלגא עלי ופלגא עליך'. כפי שכבר ביארנו לעיל, שני צדדים יש
בחטא – הצד הנובע מאת ה', בטבע הבריאה ובשאיפה מעלה, שעלולה לנפילה,
והצד הנובע מהעצלות והפחד, מחוסר הנכונות המוחלטת לעשות את דבר ה'.
שני צדדים אלו, אומר יצחק, יתחלקו היטב בינינו: על החטא המוכרת קח אתה
את האחריות, ועל החלק שנובע מאותו חוסר רצון וחוסר מסירות-נפש, אהיה אני
האחראי. ואם תמצי לומר, שכל אותן שתיים עשרה וחצי שנים נובעות מאותה
עצלות, הרי אני הקרבותי נפשי לפניך, בשם כל ישראל³⁸, ובכך אני מגלה עליהם
כי טמון בכלם אותו כוח של מסירות נפש לדבר ה'.

יצחק מגלה כי דווקא על-ידי העקדה, שניתקה אותו מן העולם, הוא מסוגל
'לצחוק' ממנו, ודווקא מתוך היותו עיוור, הוא אינו מתבלבל ומוטעה על-ידי
העולם. שוב מתגלה כאן מעלת סבילותו. מתוך היותו עיוור מתחדדת הקשבתו,
הוא לא ממחר לענות (כביכול כאברהם ויעקב). הוא מקשיב לטענות, אולם גם

35. אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק מב, חלק מעשר גזירות שגזרו על אדם הראשון, בעקבות
חטא עץ הדעת.

36. קהלת ז כ

37. כבא בתרא קו ע"א. על דרך הרמז, ניתן לומר כי סך השנים הללו, שתיים עשרה וחצי, הוא
עוד לא 'כר-מצווה' ואי אפשר לחייב את ישראל בגנין. כן גם ניתן לרמוז כי 'אהבה'
בגמטריא שלוש עשרה, וכל אותן שנים עליהן ראוי להעניש, עדיין יכולות כולן להיבלע
ולהיעלם בתוך אהבת ה' אלינו.

38. שהרי יצחק בדורו היה כלל ישראל כולו – לאברהם לא היה עוד זרע ישראל...

מנסה לשמוע את "שני הצדדים" – גם את בני ישראל, ומכאן מגיע ללמד עליהם זכות.

כעובד אדמה יש לו סבלנות לתהליכים ארוכי טווח, והוא מוכן לתת אמון גם במה שנראה כורע שגרקב ('אמונת – זה סדר זרעים, שמאמין בחי העולמים וזורע'³⁹), ומתוך כך – כמים הפנים לפנים – הוא מעורר אצל ה' את אמונו בעולם (א-ל אמונה – שהאמין בעולם ובראו'⁴⁰).

"...כפרה ממילא אתיא"

כאן לכאורה מצטרפים לדיון מי שעד עתה לא לקחו בו חלק – עם ישראל. כביכול על-ידי שייצחק מחפש ומבקש ומוצא בישראל עוד איזה מעט טוב, ודן אותם לכף זכות, על-ידי זה הוא מעלה אותם באמת לכף זכות, ויכול – וגם מצליח למעשה – להשיבם בתשובה⁴¹. ישראל מצטרפים לדיון, ולראשונה אנו רואים כי אכן הם קרובי תשובה, ורצונם הפנימי הוא אכן לעמוד מול ה' ולעשות רצונו, וברגע שמתגלית האפשרות לכך – מיד הם שם.⁴²

"...מבפנים זמא, מבחוץ זיהור"

באים ישראל ואומרים ליצחק, 'כי אתה אבינו'. אכן, היטבת לקלוע אל טיבנו. אנו בסבילותנו ונפעלותנו מכוונים לטוב, וכישלונותינו אין בהם ממש. אולם יצחק מיד עומד ומעמידם על טעותם. אין לייחס את האבהות הזו, את מציאת הזכות בישראל ליצחק, אלא לקב"ה בעצמו. כל ההסתכלות אל מעבר לעולם, באה רק ממי ש'הוא מקומו של עולם, ואין העולם מקומו'⁴³. גם עיוורונו של יצחק, שבזכותו הוא יכול 'לראות נכון' את העולם, בא לו על-ידי מסירות נפשו, ו'מרשות גבוה', מדמעת מלאכי השרת שנשרה לעיניו בשעת העקדה⁴⁴.

עיקר הסגוריה באה ללמד על הקשר בל-יינתק בין ישראל לאביהם שבשמים, ואין לייחס כוחות א-להיים כאלה לבשר ודם מתוך העולם הזה. עיקר מעלתו של יצחק, העולה התמימה, הייתה לתמם את המבט האנושי עם המבט הא-להי הרואה את הטוב בכל תהפוכות המציאות, ולהחזיר בבואה (כמים הפנים לפנים –

39. תוס' שבת לא ע"א בשם הירושלמי

40. ספרי פרשת האזינו

41. עיין ליקוטי מוהר"ן תורה רפב.

42. משל לילד שהוא 'המופרע של הכיתה' או כדומה, שבכל פעם שמאשימים אותו בקלקול או בעוול שנעשה – הוא מסרב לשתף פעולה עם המורים ולספר את גרסתו, גם אם אין האשם בו. רק כשכא מישוה, מורה או מנחה חדש, ומנסה לטעון כי אולי אין הוא האשם, ויש לברוק זאת לפני שייענש – אז הוא נענה לו ומוכן, דרכו, לעמוד ולהוכיח את חפותו ואת ניקיון כפיו. כך ישראל, רק אחר שייצחק מהפך בזכותם, הם מצטרפים לדיון.

43. בראשית רבה פרשה טח ז

44. בראשית רבה פרשה טה י

כנ"ל), מרחמיו של אב הרחמים האמיתי. ואכן, מתוך אותה מסירות נפש⁴⁵, זוכים ומביטים עין בעין עם הקב"ה, 'ומחוי' להו' יצחק הקב"ה בעיניו', ורואים ואומרים כולם, "אתה ה' אבינו וגואלנו".

בית מדרשם של חז"ל, יש בו רוח הקודש, שהיא דרגה בנבואה. כשם שנבואה שנצרכה לדורות נכתבה, כך דברי אגדה שבגמרא, יש בהם לימוד מיוחד לכל דור ודור.

ככל שמתקדמת הגאולה, יותר ויותר נחבעת מעם ישראל נאמנות למקומה האמיתי ושיבה אל מעלתו בקרבת ה'.

גם בקרב עובדי ה' נשמעת מעין בת"קול התובעת זאת, ואנו נאלצים להתמודד עם הסתירה הקשה בין התביעה המתגברת ובין המציאות הנראית בשפל נורא. יש מי שתביעת האמת הזו מביאה אותו לנטוש ולקרוא להתבדלות ולהקמת מסגרות חדשות, שמהן ייבנה העם מחדש. מאידך, יש מי שבוחר להתעלם ממקומו השפל לכאורה של עם ישראל, ולומר כי עלינו להרבות בחסד – הן גשמי והן רוחני, בזיכוי של עוד יהודי במצווה זו או אחרת, ובכך נהפך את המציאות לטובה, כשהעלייה הרוחנית שייכת לנו בלבד ולא לכל העם, ורק בדרך ממילא – מי שיידבק בכך יידבק.

אולם מתוך הדברים שנאמרו נוכל לומר, כי שתי הדרכים אינן העבודה הראויה והרצויה בימים אלו. מובן שכל מעשה חסד מקרב את הגאולה ויש לשבח את העוסקים בכך ולחזק את ידיהם, ומובן שיש אמת גם בטענות המדקדקות על האמת במידת דין (כפי שמצאנו בדברי חז"ל "בעוון נדרים בניס קטנים מתים" וכד'⁴⁶), אך על כך אפשר לדרוש את דברי חז"ל "בהדי כבשי דרחמנא למה לך". יותר מכל מוטל עלינו לאחוז במידתו של יצחק, בגבורת הסגוריה על ישראל, המוכנה להביט נכוחה במציאות כפי שהיא, ובכל זאת להעמיק עד ראיית הטוב הא-להי האמיתי הגנוז בתוך מדרגתם של ישראל ובתוך אופן ההתגלות שלהם בעולם הזה ובדור הזה, וממקומם הזה לרומם אותם להביט אל ה' ולרצות בו בגלוי.

עבודת סגוריה זו היא היא שתביא ותשלים את שיבת ציון האמיתית, בשוב לב האבות על הבנים ולב הבנים על האבות, עד יום בו ישוב ה' את שיבת ציון, ואז תימלא לשוננו רינה, בזכות מילוי הפה בשחוקו של יצחק אבינו.

45. עיין בראשית רבה שם, על עוורונו של יצחק (שלפי דברינו הוא מעלחו) שבא מתוך הסתכלותו של אברהם בשכינה בעת העקידה.

46. שבת לב ע"ב

אהבת ישראל היא תולדה מהאמונה באורה הא־לֵהי של כנסת ישראל, שהוא לה סגולה עצמית שלא תזון ממנה בכל חליפות הזמנים. ביותר צריכה אהבה עליונה זו, וסבתה האמונה הפנימית בשורש הא־לֵהי שלה, להיות מתעוררת בקרב אנשי לב ורוח בעת ירידתה של האומה במצב הרוח, בעת אשר רמיסת קודש וזלזול דת יראו בכל תוקף ועז, להבחין שעם־כל־זה כח ישראל גדול הוא ועצום לא־להיו, ולהסתכל במאור הפנימי, החודר את רוח הכלל, ושמשכנו הוא גם כן בכל נפש פרטית שבישראל בגלוי או בסתר, גם בנפש הנסוגה מאד, אשר סרה הרבה מדרך ד'. הגילוי שמגלה הצדיק, האוהב את עצמיותה של האומה בכל עו חייו, את הטוב הא־לֵהי הצפון בקרבה, פועל לטובה על האיש העוסק בסניגוריה האמיתית הזאת, לרוממו מעל שפלות תחיים הגסים והמוגבלים, ההולכים קדורנית בזעפם העגום. והפעולה חוזרת באורח סגולי על כללות האומה ופרטיה, להכניס במ כח מעורר לתן ולחסד א־ל, שיפלט להם אורח לתשובה מאהבה. אורות ישראל ד ב